

Méreteiben is impozáns és terjedelmében sem elhanyagolható vállalkozás a Tömörkény István kötetben eddig nem publikált írásait tartalmazó *Mihály furfangéroz*, amely Urbán László irodalomtörténész munkájának eredményeként került idén – a szegedi kö-

Tokai Tamás 55

„S CSENDNEK ÉS
NYUGALOMNAK
BIBLIAI HELYEI
VANNAK ITTEN.”

Tömörkény István: *Mihály
furfangéroz. Kötetben meg
nem jelent írások*

tődésű író halálának centenáriumán – az olvasóközönség elé. A Kortárs Kiadó gondozásában napvilágot látott könyv mindazonáltal nem törekszik teljességre: Tömörkény eddig folyóiratokban lappangó írásai közül ad közre közel százat, miközben Urbán maga is utal rá szerkesztői utószavában, hogy mindez csupán a jéghegy csúcsa. Egyrészt az általa végzett kutatás időben sem öleli fel az író teljes

életművét (jelen kiadványban kizárólag 1900 és 1917 közötti folyóiratközléseket találunk), másrészt a beválogatott munkák forrásainak tekintetében is csupán töredékét kapjuk annak a százötvennél bőven több, korabeli sajtóorgániumot felölelő listának, amelyben Tömörkény a vizsgált időszakban akár csak egyszer is publikált.

Ám annak ellenére, hogy nem kritikai kiadásról van szó, igen izgalmas és hiánypótló kiadványt tarthatunk a kezünkben, amely azonban – bizonyos pontjait tekintve – mégis kissé mostohán kezelt gyerek képét kelti az olvasóban. S itt e „képről” elsőként szó szerint kell beszélnünk, tekintettel arra, hogy a *Mihály furfangéroz* mint könyvtárgy is hagy némi kívánnivalót maga után. Nem gondolnám ugyanis, hogy a kifejezetten rossz minőségű borítókép (egy pixelesre felnagyított, elmosódott Tömörkény-portré) és a gyenge, szét-eső ragasztás bármikor előnyére válna egy könyvnek, még akkor sem, ha a belbecs tekintetében nem érheti szó a ház elejét. Jelen esetben azonban még ez utóbbit sem jelenthetjük ki fenntartások nélkül – legalábbis ami a szóban forgó kiadvány belső struktúráját illeti. Az egyik legfőbb problémát a kötet anyagának elrendezettsége, pontosabban *el nem rendezettsége* adja. Az egyetlen szerkesztői elv a kronológia, amelynek értelmében a könyv mindenféle egyéb támpont, fogódzó és tagolás nélkül zúdíttja ránk a szövegeket (a novelláktól az útirajzokon át a tárcáig), miközben a válogatás a fülszöveg és az utószó tanúsága szerint is jól meghatározható témakörök mentén

(például a szegedi tanyavilág, balkáni katonatörténetek, a társadalom peremén élők mindennapjai, az első világháborúval foglalkozó írások stb.) állt össze. Ennek tükrében érthetetlen, hogy az anyag összefésülése során miért nem használták ki a jobb átláthatóságot biztosító, talán az olvasói figyelmet is jobban megragadó és fenntartó tematikus és/vagy műfaji elrendezés adta ziccet – akár az időrendi besorolással párosítva. Hasonlóképp nem teljesen érthető számomra az a gesztus, hogy a címadó és egyben kötetnyitó *Mihály furfangéroz* című írás hogyan kerül egyedülként mégis kívül az egyeduralgató időrendi sémán azon utólagos szerkesztői indokkal, hogy benne „ma is élő néphagyományról van szó.” (Konkrétan: a hamis halpaprikás készítésének gasztronómiai fortélyai, mintegy a szegénységben élő alföldi nép leleményességének és talpraesettségének metaforájaként – *nota bene*: nem ez az egyetlen írás a kötetben, ami a téma kapcsán hasonló tanulságokkal szolgál.)

Némiképp esetlegesen, elsietettnek és végig nem gondoltnak érzem tehát a kötetkonceptiót, amit csak tetéz a korábban már említett utószó azon passzusa, amelyben Urbán – miután érzékelteti kutatása nagyon is reális horderejét és valóban minden tiszteletet megérdemlő volumenét – mintegy elnézést kér, hogy itt-ott bibliográfiai pontatlanságokat hagyott a források jelölésében, egyúttal egy jövőbeli „szakértő csapatra” hagyományozza a feladatot, hogy tévedéseit helyrehozzák. Félreértés ne essék: nem tévedhetlenséget kérek számon az irodalomtörténész szerkesztőn, és azt sem gondolom, hogy – őt idézve – az „imitt-amott csorbát szenvedő” szabályosság élvezhetetlenné tenné a Tömörkény szövegeiben való elmélyedést. Csupán azt szeretném érzékeltetni, hogy az egyébként nagyszerű lehetőségeket tartogató, komoly kutatómunkát feltételező, külön név- és szómagyarázattal ellátott kiadvány miként állítja saját magát partvonalra az első olvasásra is feltűnő átgondolatlanságaival. Persze igazságtalan volnék, ha csak a fentiek alapján alkotnék ítéletet a könyvről. Ezért is emeltem ki rögtön az elején, hogy – dacára minden hiányosságának – valóban hiánypótló és izgalmas művel van dolgunk, amely egy különösen sokszínű és talán nem is túl ismert írói világba enged betekintést.

Tömörkényt olvasni – kicsit olyan ez, mintha bájos, itt-ott romantikus túlzásoktól sem mentes nosztalgizálásba csöppennénk, ugyanakkor mégsem érzünk csömört vagy súlytalanságot. „Az uborka kétségkívül jó étel”, viszont „a csokoládé mög a bonbon sohase lösz parasztnak való.” Az ember először meglepődik, fesheng, kicsit talán még szégyelli is magát, aztán kétségkívül úgy jár, mint az író nagyvárosi figurája, aki „a sok téglá közül a tanyahelyre érve” azon kapja magát, hogy ezen a bosszantóan poros helyen, ezek közt az egyszerű, magától értetődő világot lefestő hangok közt már a második nap elkezd jól érezni magát. „Hát mert mit lehessen csinálni?”

Megkapó elevenséggel tárulnak elénk nem csupán a múlt századelő, de a 19. század második felének történelmi-társadalmi változásai és minden napjai, mindez Tömörkény sajátos, a népi kultúrára, a feledésbe merülő szokásokra különösen érzékeny stílusával, a mediális adottságokból – ti. hogy újságokba szánt szövegekről van szó – fakadóan egytől egyig fezszes, rövid és tömör prózai alkotások formájában. Az író szívéhez oly közel áll Szeged, valamint a környékbeli tanyavilág, a homoki puszták mindvégig vissza-visszatérő témák írásaiban. Különösen igaz ez az 1879-es nagy, szegedi árvízre és annak következményeire, a „parasztikus emberek” életét kísérő valamennyi öröme és bánatra (például *A harang-legenda, Pusztai emberek, Emlékek a tanyáról, A nagyvízről*), de „a pusztán való kőborgások sok epizódja” közel sem áll egymagában. Hasonlóképp visszajáró barátaink lesznek olvasás közben az író saját élményeiből táplálkozó balkáni katonaemlékei (például *A megszállott szandzsák, Útban Bécs felé, Balkáni sorsok*), a vándorcigányok életét bemutató epizódok (például *Éjjéli támadás, Cigánydolgozók, Kukorica-szakáll*), vagy éppenséggel a Nagy Háború mindent felforgató realitásával való szembesülés egyre elkerülhetetlenebb tapasztalatai (például *Lovakrul, Csendes vélemények, Apró tanyaiak*).

Tömörkény témától függetlenül kiváló érzékkel nyúl a nyelvhez. Fanyar, a keserédes valóságot ironizálva láttató humora, valamint a legkülönfélébb alakok, sorsok és kérdések iránti fogékonysága száz év távlatából is bőven időszerű és szimpatikus szerzővé teszi. Emlékezetes és szórakoztató momentumok sorozatában tart nagyon is pontos görbe tükröt az általános hazai közállapotok („rég Magyar ipari sajtóság, hogy idejére nem készülhet el semmi.”), illetve az olyan, önmagukat olykor komikus módon túl komolyan vevő társadalmi intézmények elé, mint a katonaság („Hogy miért kell az Isten elébe teljes fölszereléssel és a Linemann-féle gyalogsági ásóval járulni: máig sem tudom.”). Műveiben a dolgok kényszeres túlgondolása, abszurdba hajló bürokratikusága révén elnehezülő, így inkább teherré, mint áldássá váló civilizációval találjuk szembe magunkat, melynek humoros köntösbe csomagolt, ugyanakkor véresen komoly, kényelmes szendregésünkből óvatosan felrázó kritikája meghatározó eleme az elénk táruló századfordulós kaleidoszkópnak (s e téren olyan munkák szellemi előfutárának is tekinthető, mint például Hamvas Béla *Karneválja*).

Különös és talán legsajátságosabb szövegei jelen válogatásban azok az írások, amelyekben az író könnyed és bizalmas hangon, az olvasóval sokszor összekacsintva avat be minket a tanyasi élet rejtjelmeibe, mintegy egzotikus útleírás-ként prezentálva az azzal való találkozást. Ezen utazások alkalmával ugyanakkor mintha rendre megnyílna valami más; olyan belső tapasztalatok

birtokába kerülünk, amelyek immár túlmutatnak az egyszeri, kedélyes csevegés nyújtotta felszínen: „A tág vidék csöndje, nyugalma, mozdulatlan fensége ráfekszik a gondolkozásra, és ellapítja a dolgok iránt való érdeklődést.

Pár nap alatt megtanít arra, hogy mi közöd van neked ezekhez a dolgokhoz, te kis bogár, te szúnyog?” A folyton visszatérő és kivételes jelentőséget kapó homoki táj – amely szüntelen az éggel és végtelen horizonttal érintkezik – Tömörkény legbensőbb, legelemibb élményeként szakralizálódik ezekben a tanyai beszámolókbán: „effajta árnyas fa alatt eláll órahosszat az ember, anélkül, hogy tudná, mit csinál. Csak néz ki a lombok közül a fehéreskék ég-aljára. S csendnek és nyugalomnak bibliai helyei vannak itten.”

Talán az ezeken a szöveghelyeken kibomló egyéni tapasztalatokból érthetjük meg leginkább annak az egyszerűsége törekvő, egyszerre éber, játékos és tűéles nyelvnek az eredetét, amely mindenkor áthatni látszik a szegedi író által teremtett világot: „És harmadnap bizony már csak úgy homályosan sejtjük, hogy vannak kultúrnépek, amelyek cipőt is viselnek, és pedig a lábukon. E szegény kultúrnépeket őszinte sajnálattal vesszük tudomásul.”

Csak semmi fölösleges sallang. Nem jó a dolgokat túlbonyolítani, „ez bizonyosnak látszik”. Furfang. Kétségtelenül így van ez. Tömörkény hőseinél és magánál az írónál biztosan; ezt az ember harmadnapra minden kétely nélkül, magabiztos nyugalommal látja. Mindössze azon sajnálkozik, hogy a kezében tartott könyv, amit magával vitt belső kalandozásaihoz, mintha nem nőtt volna föl teljesen a feladathoz, bár az is igaz, hogy fölösleg sincs rajta. A „nyersanyag” hibátlan. Viszont a megformáláshoz valamivel élesebb és mérészebb kontúrok azért még elkelték volna. S talán az sem vált volna senki kárára, ha egy ilyen értékes életműből merítő kötetten – tanulva „Mihály bácsitól” – egy kicsit tovább furfangéroznak; elvégre „[z]úgó hársak, komoly öreg diófák, karcsú jegenyekákocok suttogását úgy egyszerre, hamardosan nem lehet megérteni.” (*Kortárs, Bp., 2017*)